

Ar reikia būti matomu knygos dailininku?

Dailėtyrininkė Jolita Liškevičienė kalbina knygos dailininkę, Vilniaus dailės akademijos Grafikos katedros docentę Agnę Dautartaitę-Krutulę.

Jolita Liškevičienė. Knygos dailininkas, knygos dizainas, dizaineris ir knygos menas – tai terminai, kuriais dažniausiai apibūdinamas knygos dailininkas ir knygos išvaizdos kūrimo specifika apimantis dailininko darbas. Man pačiai visada atrodė, kad mažiausiai knygos dizainui apibūdinti tinka Lietuvoje nusistovėjęs ir dažnai kritikuojamas terminas „knygos menas“, kuris apima ne vien knygos dizainą, bet ir iliustracijas, viršelio sukūrimą, knygos maketavimą ir panašiai. Tačiau žvelgiant į pastarųjų metų tavo kūrybą ir naujuosius knygos pavyzdžius, jau neminint tų, kurie gavo specialias nominacijas (apie jas kalbėsime truputį vėliau), bet pačios kūrybai apibūdinti terminas „knygos menas“ tinka labiausiai. Tai kūriniai, kurie jau peržengia tradicinės knygos ribas (maketo tinklelį, puslapių numeraciją, kolontitulus, viršelį ir pan.) ir žengia į konceptualiosios knygos lauką, kai jos išvaizdą lemia knygos turinys, adresatas, knygos skaitytojas arba pats jos pavadinimas. Kaip pačiai teko priėti prie šio Lietuvoje dar mažai kuriamo knygų tipo?

Agnė Dautartaitė-Krutulė. Man svarbus knygos turinys, jis esti atspirties taškas dirbant. Anglakalbiai dizaineriai turi tokį terminą *from inside out*, kuris man nėra svetimas, tik mano atveju – gal labiau bandymai „distiliuoti esenciją“. Toks poetizuotas sakymas nėra atsitiktinis, ta nuotaika tartum tvyro mano žiūrėjime ar tyrinėjime. Skaitau knygą, ieškau minties (turinyje, laikmetyje, žanre,

reiškinyje, vaizde, tarpuose tarp žodžių), kartais dairausi aplink šiuos inkarus, tyrinėdama kontekstą. Sukaupiu išpūdžių ir bandau juos vizualiai perteikti. Tartum koks kuratorius arba režisierius skolinuosi ir komponuoju, ieškau visumos, kuri atspindėtų knygos prasmę ir (arba) turinį. Kuriu esenciją, kurios skaitytojas tarsis nemato, bet nujaučia esant ir gal net ne kiekvienas tą jausmą gali įvardyti. Tai lyg koks „vizualinis kvapas“, kuris man svarbus. Svarbi patirtis su knyga, net jei tai tik skaitytojo užkulisinis jausmas.

Knygą formuoti stengiuos atsargiai, siekdama neizoliuoti, o tik papildyti skaitymo patirtį. Dominavimas knygos dizaineriui kartais net sveikas, jei argumentuotas, jis gali padėti, pridėti ar net suformuoti, sukurti trūkstamas jungtis su skaitytoju. Tačiau svarbiausias vis dėlto yra knygos autorius (-iai) ir jo mintys, tad pirmas prioritetas yra labai aiškus. Man labiau patinka bendraautoravimai ir bendri procesai.

Nesiekiu kurti taip, kad reiktų aiškinti mano sprendimus ar dizainą. Argumentai man reikalingi pačiai, kad susirištų ir susijungtų vidinės struktūros. Dažniau savęs klausiu – kodėl ir žinodama atsakymą tartum esu rami, kad sprendimas tinkamas.

Šiandien knygų dizaine yra pakankamai daug inertiškumo, gal dėl senų tradicijų ir taisyklių, kurios netekusios funkcijos ir (ar) praradusios pirminę paskirtį. Šiame kontekste man įdomus yra klaidos fenomenas arba netaisyklingi sprendimai. Tyrinėju klaidas, kartais net naudoju kaip sprendimus knygoje. Toks būdas, nors ir sąmoningas, yra rizikingas ir gali būti ne visada supras-tas. Kai dirbu su klaidomis, tokius sprendimus būtina aiškinti, kad galėtume augti tiek suvokimais, tiek sprendimais. Tik tokiu būdu kuriame eterio intelektualumą ir atveriam duris naujoms patir-tims, gal net atradimams. Man svarbūs globalesni knygų formos procesai.

J. L. Taip, kai pastebi vieną kitą dailininko darbą, kuris tavyje kažką palieka, užkabina, tada jau pradedi atkreipti dėmesį ir į kitus darbus,

1–3.

Memorabilia [4-osios šiuolaikinės dailės kvadrienalės katalogas], sud. Rita Mikučionytė, Nijolė Nevčėsauskienė, Evelina Januškaitė-Krupavičė. Vilnius: Lietuvos dailininkų sąjungos leidykla, 2019.

Memorabilia, catalogue, ed. Rita Mikučionytė, Nijolė Nevčėsauskienė, Evelina Januškaitė-Krupavičė. Vilnius: Lietuvos dailininkų sąjungos leidykla, 2019.

tarsi sąmoningai apžiūri ir mintyse galvoji, o kas dabar knygoje naujo, kuo ta knyga ypatinga? Aš tavo darbus seku senokai, o dabar, kaip niekad, jų pabiro tarsi iš gausybės rago. Nekantrauju aptarti kiekvieną, dauguma jų neliko nepastebėti ir sulaukė daugiau ar mažiau žiniasklaidos dėmesio, profesionalų įvertinimų, o kai kurie pelnė ir prestižinius apdovanojimus. Ką tau pačiai reiškia pripažinimas, ar tapo lengviau kurti, ar, atvirkščiai, tai tik apsunkina?

A. D.-K. Mano darbai Lietuvoje vis dažniau sulaukia kontroversiškų nuomonių. Šis skirtingas supratimas man ir yra didžiausias komplimentas, nes tuomet suprantu, kad stoviu ties kažkokiais marginaliniais sprendimais, tai suteikia drąsos, ir jaučiu, kad kuriu, o gal net kartais ir išradinėju (arba bent gal pavyksta sukurti kabluką, kurį išvystys gal kažkas ir kitas).

Kartą Frankfurto knygų mugėje sutiktas, jau dabar man ir asmeniškai pažįstamas, vokiečių tipografas ir knygų apie tipografiją autorius Friedrichas Forssmanas labai gražiai pakomentavo gautą leidinį sakydamas: „jau maniau, kad neįmanoma išrasti knygų iš naujo, o jūs man rodote, kad tai vis dar vyksta.“

Kitą kartą žymiam vyresnės kartos tipografui Jostui Hochuli (jis draugavo su Adrianu Johanu Frutigeriu (1928–2015), šveicarų šrifto dizaineriu, kuris turėjo įtakos XX a. tipografikai), siunčiau savo keisto įrišimo Kestučio Nako knygą *Kai Lietuva valdė pasaulį* („Aukso žuvys“, 2018). Jis kelias savaites patylėjo, o tuomet atsakė, kad toks sprendimas nėra „maivymasis“.

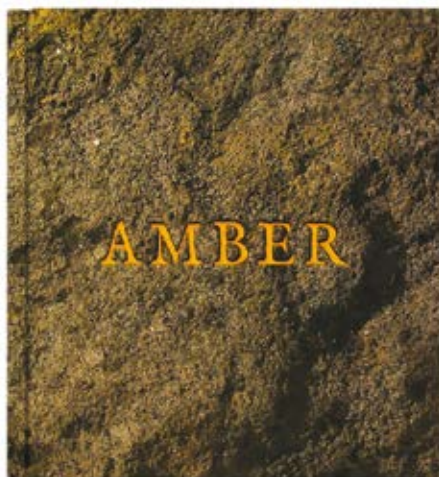
Abu šie pastebėjimai man buvo svarbūs, nes tais žmonėmis tikėjau. Tačiau, kai dirbu, kuriu ne autoritetams ar konkursams – tiesiog galvoju apie knygą. Konkursai gerai, ypač kai esi jaunas ir neturi užtikrintumo, jie skatina ir priduoja pasitikėjimo. Tą pasitikėjimą suteikia ne tik dizaineriui, bet ir užsakovui.

J. L. Mano žvilgsnis yra dvigubas – ir kaip knygos mylėtojos, kuriai knygos dizainas yra lygiai taip pat svarbus kaip ir jos turinys, ir kaip

profesionalės, vertintojos, ypač tuomet, kai esi dėstytoja, menotyrininkė ir specialistė (tarkim, komisijos narė). Sunku apsispręsti, nuo kurios knygos pradėti pokalbį, bet pagalvojau, gal pakalbėkim apie 2016 m. pripažintą gražiausią metų knygą Luther Blissett *Q* („Auksa žuvys“). Tai verstinė knyga, jau turėjusi savo materialią išvaizdą, ir, rodos, ką dar naujo galima pasakyti dizaino aspektu. Tačiau tai, kad laimėjo metų knygos vardą, matyt, buvo už ką, ir atradote, kaip ją prakalbinti.

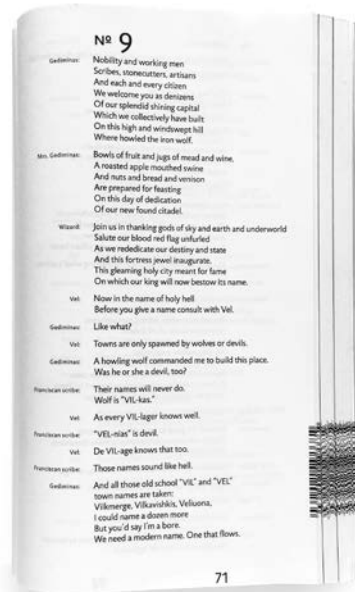
A. D.-K. Na... tartum jau seniai išgaravo tie rūpėjimai, kurie tuo metu man buvo svarbūs, kai kūriau knygą. Šiandien savo lentynoje tos knygos neradau, tik atsimenu, kad svarbu buvo perteikti viduramžių spaudos atsiradimą ir kartu išvengti klasikinės formos spąstų, tartum norėdama išlaikyti tą absurdišką slapyvardžiu pasivadinusio kolektyvo Luther Blissett gestą – knyga papildyti istoriją, nors tai tik meistriškas pramanas, tartum reikėjo sprendimo, kuris nebūtų akivaizdžiai pastebimas, tad keli tokie knygos meno sprendimai nusėdo į knygą. Žmonės, kurie mano, kad knyga tepa, man tik padeda. Taip ji tepa, nes turi intensyvių juodą dažą ant dešinio knygos kraštelio paraštėje, o skaitydamas žmogus juos dar šiek tiek sudrėkina ir savo pirštų galiukais skolinasi dažą nuo bloko krašto ir atspaudais dabina baltą viršelį. Norėjau sukurti peleno gležnumo puslapių išpūdį, nes tekste yra daug deginimų ir viduramžiško juodumo. Knyga intensyvi su persekiojimais tekste, todėl gimė pjūklelis ant knygos dešinio bloko (krašto), jis atsitiktinės klaidos inspiracija, kai vienas iš techninių sąsiuvinio prastūmimo parametrų yra viršytas 100 kartų. Knygos kompozicija yra vienapuslapinė ir tai daroma tyčia vengiant klasikinio veidrodinio knygos atvarto maketavimo, tačiau kiti segmentai išlaiko klasikinės rekomendacijas.

Esu dėkinga šiai knygai, nes ji aiškiausiai iškėlė man klausimą – kas yra klasikinė knygos forma ir kokia knyga turėtų rasti šiandien? Šį klausimą vis kartkartėmis sau primenu.

4–6.
 Virginija ir Kazimieras Mizgiriai, *Amber*. Vilnius:
 Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.

Virginija Mizgiriienė and Kazimieras Mizgiris, *Amber*.
 Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.

7-9.

Kęstutis Nakas, *Kai Lietuva valdė pasaulį*, 4 dalių avangardinė pjesė apie Lietuvos istoriją. Vilnius: Aukso žuvis, 2017.

Kęstutis Nakas, *When Lithuanian ruled the World*. Vilnius: Aukso žuvis, 2017.

J. L. Taip, kad tu atsisukai į klasikinę spausdintą knygą, aš tikrai pastebėjau, man ji priminė spaudos pirmagimius. Spaudos išradimas savo laiku buvo laikomas viena iš didžiausių to laiko inovacijų, ir informacijos perdavimo sparta prilygo tik šių laikų išradimams – kompiuteriams ir interneto tinklui, kas dar labiau paspartino informacijos perdavimo greitį, o tai lemia ir pačios idėjos perdavimo greitį. Spaudos išradimas, jos pirmieji spaudiniai, be jokios abejonės, paskatino reformacija, o su ja ir patį skaitymą, nacionalinių kalbų įsitvirtinimą raštijoje, pagaliau minties ir mokslo pažangą. Tavo knyga iš dalies atliepė tas pačias naujoves, kurios buvo ir spaudos pradžios laikais – mažesnis formatas, kad knygą galima būtų pasiimti su savimi, centruota puslapio tipografija, laikantis klasikinių teksto komponavimo taisyklių, spalvintas knygos blokas, kad knyga geriau atlaikytų oro permainas ir pan. Bet tavo knyga turėjo atlaikyti kovą prieš puošnias ir iki šiol, ypač vyresnės kartos dailininkų, labai vertinamas, didelio formato knygas, kuriose ryški puošybinė ir reprezentacinė funkcijos. Ilgą laiką gražiausiomis metų knygomis buvo nominuojami puošnūs, geros spaudos ir popieriaus kokybės, klasikinio įrišimo su *superviršeliais* albumai, kurie tarsi kompensavo sovietmečiu (spausdintos nekokybiškos, ant prasto popieriaus su purvinų spalvų reprodukcijomis) tokių knygų trūkumą. Pastebėjau, kad net kuriant reprezentacinį leidinį, kurio neretai pageidauja užsakovas, tau pavyksta rasti savus ir originalius kelius į knygą. Tarkim, reprezentacinėje Gintaro galerijos-muziejaus Virginijos ir Kazimiero Mizgirių parengtoje knygoje apie gintarą panaudojai peršviečiamą popierių, ir verčiant knygos lapus, kai persidengia puslapių maketas, sukuriamos visiškai naujos kompozicijos. Sakyčiau, labai vykusiai tau pasisėkė tokiu būdu perteikti ir paties gintaro medžiagines savybes, ir knygoje spausdinamų vaizdų įtaigumą. Kitas daugiausia dėmesio ir garbės sulaukęs tavo darbas – dailės albumas *Memorabilia* (Lietuvos dailininkų sąjungos leidykla, 2019), kuriame irgi panašiai panaudojai popieriaus peršviečiamumą, tačiau čia jis įgijo visai kitas reikšmes. Tavo knygai spaudoje buvo suteikti tokie epitetai: „nestandartinė, konceptuali, inovatyvus dizaino knyga, kuri puikuoja prestižiniu „Red dot: Best of the Best“ ženklu.“ Kaip tu šiandien, jau turbūt atlėgus visiems emociniams jausmams, vertini tokį apdovanojimą ir pačią knygą?

A. D.-K. Minima gintarų knyga *Amber* buvo bandymas žaisti su popieriaus peršviečiamumu. Dažniausiai popierius knygai renkamas, kad nepersišviestų vaizdas iš kitos pusės, jei jis praleidžia vaizdą, laikomas problematišku. Toks popieriaus pasirinkimas reprezentaciniam leidiniui tarsi panašus į klaidą. Bandžiau įprastą supratimą lyg apversti ir popieriaus peršviečiamumą naudoju kaip idėją ir tikslingą sprendimą. Gintarai yra lengvi ir žavūs savo permatomumu, tad knygoje pasinaudoju šia savybe kaip metodu kitiems sluoksniams įžvelgti, kompozicijas dėliojau su tikslu pabrėžti norimą permatomumą. Kol dirbau, popieriaus gamykla, norėdama ištaisyti šį persišvietimo trūkumą, pakeitė popieriaus sudėtį, popierius tapo labiau dengiantis. Mano sumanymas tartum žlugo, nebuvo seno popieriaus, nebuvo planuoto peršviečiamumo, reikėjo kažką galvoti. Jei būčiau spausdinusi ant naujo popieriaus, idėjos būtų nebesijautę, juolab kad projektavau bent dviejų sluoksnių persištymą, o kai kur net trijų. Tuomet sugalvojau, kad galiu išsaugoti idėją imituodama persištymą dirbtinai. Kai kam bus gal įdomu – peršviečiamumas kuriasi silpnu vaizdo dubliavimu, taip kuriasi gylys ir vaizdo permatomumo lygiai. Atidus žiūrėtojas gali atrasti knygoje ir išdavikišką vaizdą, tačiau paliksiu tai atradimo džiaugsmui.

Vis dar reta, kai leidėjas pasitiki dizaineriu, nes leidėjas išleidžia ne menkus pinigus, kurie tartum gali „sudegti“. Kuriant *Memorabilia* manimi pasitikėjo, ir tai iš vienos pusės leido laisvai kurti, iš kitos – reikėjo budrumo ir atidos, nes kūrinys buvo skirtas reprezentuoti man labai svarbią visuomenės dalį – menininkus, tuo pačiu ir Lietuvą. Kurdama akcentavau knygos idėją, siekiau virpinti tai, kas vyksta tarp žmogaus ir knygos lapų, tarp menininko darbo ir jo stebėtojo, kiek menas užsilieka žmoguje, kaip veikia atmintis ir kaip tuos subtilius momentus perteikti? Dariau savo darbą ir nesitikėjau, kad reprezentacija galima ir dizaino horizonte. Su „Red dot“ ženklų užsieniečiai spausdintų tiražus kol visiems nusibostų, o Lietuvoje dėl nedidelio tiražo ji tapo net kolekcinė knyga, jos neįmanoma įsigyti, net man.

10–11.

Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo*, studija apie XIV-XV a. gyvenimą ir mąstymą Prancūzijoje ir Nyderlanduose, vertė Antanas Gailius. Vilnius: Aukso žuvis, 2019.

Johan Huizinga, *The Autumn of the Middle Ages*, transl. Antanas Gailius. Vilnius: Aukso žuvis, 2019.

Marina Abramović

eiti kiaurai sienas

12.

Marina Abramović, *Eiti kiaurai sienas*, vertė Emilija Ferdmanaitė. Vilnius: Kitos knygos, 2018.

Marina Abramović, *Walk Through Walls*, transl. Emilija Ferdmanaitė. Vilnius: Kitos knygos, 2018.

Apie knygos dizaino sprendimą – siekiau atkreipti dėmesį į subjektyvią atmintį. Tikslas – sukurti prielaidas atrasti atminties pilkąsias zonas, kur skaitytojo atmintis kuria savo vaizdinius.

Plonyčių knygos puslapių japoniškas įrišimas leidžia sufleruoti meno kūrinis, kurių skaitytojas nemato, tačiau nutuokia esant vidiniuose uždarytuose lapuose. Tekstu perskaito kūrinio metriką (autorių, darbo pavadinimą, metus), taip tik sužadina atmintyje besikuriantį atvaizdą. Puslapių atidarymu (atplėšimu) siekiu sulėtinti vaizdo pateikimo trukmę, o pirmuose atvertimuose žirklutės yra tarsi užuomina į tokį skaitymą. Šrifto pasirinkimas – *Alergia Remix* (Mateusz Machalski–Borutta, 2016) – tartum dar vienas žaidimas su atmintimi, kai tam tikrų neįprastų ženklų pasikartojamumas sukuria momentinę atmintį, net ir pavadinimas antrino idėjai – *Alergija* – atmintinė kūno reakcija į dirgiklius. Kiekvienas knygos skaitytojas taip pat yra ir menininkas – jis liečia, braižo, skrebina knygos viršelio pilką sluoksnį, taip dokumentuodamas dabarties režius, netrukus tapsiančius praeities vaizdu, prisiminimu.

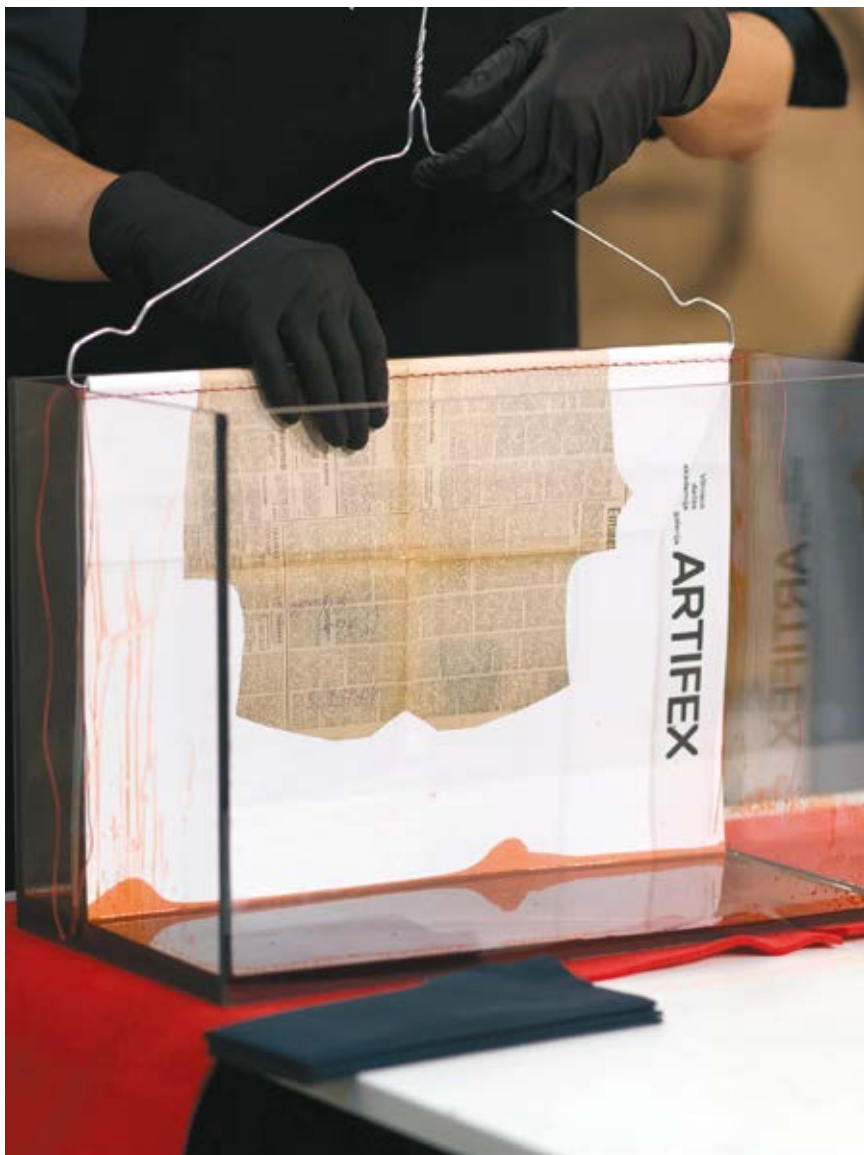
Tarsi jau seniai išaugau iš „gražių“ knygų, žavų, kad ir aplinka, ir skaitytojas tampa jautresnis, išmanesnis ir auga kartu. Kurdamą knygą ieškau, kas mane kabina, ir kaip tai perteikti. Leidinys gal tiesiog buvo sėkmingesnis, nes per Dailininkų sąjungą pateko į tarptautinius konkursus. Smagu, kad visuose buvo vienaip ar kitaip pastebėtas.

Pats „Red dot“ apdovanojimas buvo įdomi patirtis sutikti pasaulinius dizainerius, kurie kuria „Porche“, „Ferrari“, „Electrolux“, „Apple“, „Mac“ ar kitus žinomus pasaulinio garso produktus. Jie kuria su didelėmis komandomis ir su dideliais pinigais, o mes mažoje Lietuvoje su maža komanda ir su nedaug pinigų sukūrėme kažką, kas pasirodė verta pasaulio dėmesio, – tai buvo labai netikėta. Atsigręžus mane vis dar stebina, kad ekologinių ir socialinių aktualijų sureikšminimo kontekste, tais metais jie dominavo tarp konkurso nugalėtojų, mūsų knyga turėjo poveikį ir to, matyt, užteko, kad atkreiptų dėmesį.

J. L. Savo kalboje užsiminei apie įrišimą, tai, sakyčiau, dar vienas labai svarbus knygos elementas, be kurio ji nebūtų vadinama knyga. Bet kai kurioms savo kurtoms knygoms panaudojai tokį įrišimo būdą, kad jis pakeičia net visą pačios knygos koncepciją. Pakalbėkim apie dvi iš jų, vieną, kurios įrišimas leidžia ją išversti į kitą pusę ir yra tinkama darbui pagal jos paskirtį – aktorių repeticijoms (turiu omenyje K. Nako knygą *Kai Lietuva valdė pasaulį*), ir apie knygą, kurios šiuolaikinė itin moderni išvaizda ir įrišimas kai kam sukėlė „emocinį šoką“. Kalbu apie Johano Huizingos knygą *Viduramžių ruduo* („Aukso žuvys“, 2019). Jei žinai, Lietuvos istorikams ši knyga prilygsta Šv. Raštui. Jau antra Nepriklausomos Lietuvos istorikų karta (ypač jaunesnioji) šią knygą tiesiog dievina, bet susidūrę su naujuoju knygos dizainu ir netipiniu įrišimu, gerai žino ir tavo vardą. Tu jiems dabar esi tokia pat „svarbi“ kaip ir jų mylimas autorius.

A. D.-K. Tai vienas ir tas pats įrišimas, naudotas abiemis knygoms. Šio įrišimo idėja išsivystė nagrinėjant aktoriaus darbą, repeticijų metu aktoriams dažnai pateikiami A4 formato lapai, kurie neretai iškrenta ir tenka juos susidėlioti eilės tvarka iš naujo, susegti, surišti arba įtvirtinti į kietą pagrindą. Laikraštis labai smagus formatas, nes jį visai galima lankstyti. Tad kilo mintis, kad jei būtų surištas, tai nebyrėtų lapai, taip bemintijant ir gimė tas pamažintas surišto laikraščio variantas – toks neįprastas skaitytojui įrišimas. Knyga gavosi patogi, ją galima skaityti laikant vienoje rankoje, kas aktoriui yra būtina, taip pat ji tartum fiksuoja skaitomą vietą, net iškritusi (knyga dažnu atveju lieka ties skaitoma vieta). Šio įrišimo viršelis panašus į teksto bloko lapus, tad jos susilietimas su kūnu švelnesnis. Jei veiksmui atlikti reikėtų dviejų rankų, knygą būtų galima prispausti ir po pažastimi. Leidykla „Aukso žuvys“ šį įrišimą yra net užregistravusi dizaino registre, tai labai panaši apsauga kaip patentas.

Išėjus pirmai minimai knygai *Kai Lietuva valdė pasaulį* su šiuo įrišimu, tartum pasitikrinau, kaip jis veikia. Jau kurį laiką stebiu, kokiomis pozomis žmonės skaito. Skaitydami tekstą jie prieš

13.

Knygos bloko *Vilniaus dailės akademijos galerija Artifex: 2009-2019* dažymas pristatymo metu.
Lightstrokephoto (Valerija Semeniuk ir Justas Gulbinovičius) fotografija

Books block *Vilnius Academy of Arts Gallery Artifex: 2009-2019* painting during the presentation.
Photo by Lightstrokephoto (Valerija Semeniuk and Justas Gulbinovičius)

akis mato du puslapius, iš kurių skaito tik vieną, dėmesio fokusas ir skaitymo greitis sklandesnis, kai matymo lauke yra vienas puslapis. Fokusuoti žvilgsnį ir apriboti matymo lauką yra vienas iš greitojo skaitymo metodų. Mane tai domina, nes įskaitymas ir skaitomumas tekstinei knygai yra svarbūs.

Viduramžių rudeniu siekiau, kad knyga būtų susijusi su šiandienos kontekstu, kaip ir pati sakai – aktuali (nors rašyta prieš šimtmetį, turinio prasme ji neprarado savo aktualumo). Mano tikslas buvo ne viduramžių, ne sovietmečio, ne prieš šimtmetį ar dešimtmetį spausdintas leidimas, siekiau, kad jaustūsi, jog jis kurtas šiandien. Gal po dešimtmečio visa tai bus juokinga, o gal peraus į kokią naują formą ar mąstymą. Gal pasąmonės lygmeny kovoju, kad knygos pavidalas išliktų, tuomet ieškau įvairiausių būdų, o ši knyga man pasirodė svarbi ir idėjiškai – tartum viskas susijungė. Minimo įrišimo sprendimas tiko ir dėl kasdienių viduramžiais naudotų bibliotekų sąsiuvinių, kurie buvo panašiai įrišti. Kasdieniškumo idėja tartum sujungė knygos viduramžišką kasdienos turinį ir formą.

Tad man keistas tas „emocinis šokas“, apie kurį kalbi, knyga gal neįprasta akademinė visuomenei dėl formos, bet leidykla tartum turėjo tikslą šią knygą leisti platesniam skaitytojų ratui, nes tokio pobūdžio literatūra vis atranda savo skaitytojus, o akademiniam skaitytojui ji neturėtų kelti rūpesčio, nebent lipdukas ant viršelio, kuris nelimpa antrąsyk, bet jo funkcija ir planuota kaip vienkartinė – apsaugoti knygos įžambą bloką nuo šiūrų parduotuvėse. Atvertus knygą, atlankas turi gausybę bigų ir per juos užlenkus į vidų knyga tampa labai panaši į brošiūrą, tik atsiverčia plačiau (jei skaitoma ant stalo, tai 180° kampu, o vienoje rankoje – 360°), tuo tarpu paprastą brošiūrą skaityt reikėtų abiejų rankų, nes kitaip ji yra linkusi užsiversti, o kieto įrišimo knyga atsiverčia 180° kampu, bet tampa sunkesnė. Mintydama apie knygą, galvojau ir apie akademinį, ir apie pramoginį skaitymą, tik, deja, visko apgalvoti gal ir neįmanoma, tai gal ką ir praleidau, pasakykit kur? Man įdomu.

J. L. Tavo autorinis vadinamasis įžambinis įrišimas, kaip minėjai, skirtas greičiau skaityti, bet pati knyga, jos išvaizda nebeprimena klasikinės knygos ir jos pavidalo: su tradiciniu kietviršiu, įstatomos į lentyną su puošnia nugarėle ir pan. Tai gal ir sukelia skaitytojui „emocinį šoką“, nes jos pavidalas yra neįprastas ir tiesiog ji netinkama tai vietai, kur yra įprastai laikoma, – knygų lentynai. Turbūt dar daugiau nepatogumo (o gal, atvirkščiai, labai patogu knygą laikyti neįprastoje vietoje – drabužių spintoje?) sukelia ir naujasis 2020 m. pasirodęs tavo darbas – Vilniaus dailės akademijos tekstilės galerijos „Artifex“ 10 metų veiklai paminėti skirtas katalogas. Jis tapo atskiru meno kūriniumi, įgydamas tekstilinio drabužio išvaizdą, grubiai persiūtu raudonu įrišimu su kabančiais siūlų galais, o pati knyga, jos didžiulis formatas – tarsi didelės ant pakabos džiūstančios paklodės, ir primena labiau skalbinius nei knygą. Skalbinių idėją knyga perteikė ir leidinio pristatymo renginyje – „Art Vilnius’20“ galerijų mugėje, tavo rodytas performansas, kai pati tuos katalogus puoše dar vienu elementu – spalvinai knygos bloką, knygas merkdama į dažus ir džiaudama ant drabužių kabynės. Pats katalogas tikrai įspūdingas ir išvaizda, ir vidaus maketu, fotografijomis, derintomis pagal spalvas, teksto dėstymu, tačiau ar galime ją pavadinti knyga?

A. D.-K. Kai sakei, kad stebi mano veiklą, nesitikėjau, kad taip akylai. Šypsaisi...

Viduramžių ruduo į lentyną telpa kaip ir bet kuri kita knyga, o jos kasdieniškumą pabrėžia „perlenkto laikraščio“ įspūdi turinti nugarėlė, kas gali būti vizualiai tiksliau kalbant apie kasdienes dalykus, o tuo pačiu akademinėje lentynoje, ši knyga išsiskiria turiniu (apie viduramžių kasdienybę), tuo pačiu ir savo forma.

Kiekvienas projektas man yra tartum neatrasta žemė. „Artifex“ leidinys taip pat. Katalogas jau buvo kartą sumaketuotas, bet nebuvo drąsos spausdinti, nes tartum buvo neišgrynintas, nesinorėjo „teršti eterio“. Dirbant su tiražu privalau būti budri. Knygos menininkas gali išsiversti su mažu arba vienetiniu tiražu, tuo tarpu dizaineris privalo jausti atsakomybę už tai, ką tiražuoja.

14–15.

We Thought We'd Be Back Soon. 18 Stories of Refugees 1940–1944, sud. Dalia Stakytė Anysienė, Dalia Cidzikaitė ir Laima Petrauskaitė VanderStoep. Vilnius: Aukso žuvis, 2017.

We Thought We'd Be Back Soon. 18 Stories of Refugees 1940–1944, ed. Dalia Stakytė Anysienė, Dalia Cidzikaitė ir Laima Petrauskaitė VanderStoep. Vilnius: Aukso žuvis, 2017.

Leidėjai turi planus ir terminus ir neretai skuba leisti knygas, nes jie tartum žino, kad jei neišleis laiku, patirs nuostolių. Ir aš patiriu nuostolių, kai man nepavyksta ir taip pat turiu *deadlinus*.

„Artifex“ galerijai ieškojau tinkamos raiškos leidinio, tekstilė turi amatiniškumo, bet kartu tai – šiuolaikinės tekstilės erdvė. Reikėjo sudėti 10 metų turinį ir nepamiršti šiandienos meno lauko konteksto, su galerija buvome sutarę, kad leidinys netaptų akademinis ir sunkus. Kurdama kitą maketą užčiuopiau mirkymo idėją, o tada viskas tartum „susikompaktino“, kad tiktų tai minčiai ir leidiniui. Menininkų darbų fotografijos susidėliojo į skiautinių (vienok, dešimtmetis – didelis laiko tarpas, ir ne visos fotografijos buvo pakankamai geros kokybės, tai buvo išsigelbėjimas), tekstai skirtingomis kalbomis susiaudė tartum juostos ir rūbų pakaba pritiko dėl poreikio džiovinti iš dažų ištrauktus lapus. Reikėjo surasti, kas persiūs tiek lapų, o kaip tyčia, vienur mašina sugedo, kitiems per storas sluoksnius, apibėgau daug spaustuvių, net Vilniaus batsiuvius ir radau tokį nuostabų vyruką – Algimantą Narusevičių, jis nusipirko mašiną ir susiuvo. Bene didžiausias iššūkis buvo dažai, kurie neišbanguotų popieriaus, nes, kaip žinom, popierius yra jautrus drėgmei, jei jos kliūna ant įrišto leidinio, jis smarkiai deformuojasi. Dariau bandymus, mirkiau knygas, keičiau dažalus, tirpiklius, kol atradau dezinfekcinį skystį, kuriame tirpinau tekstilinius dažus – aniliną.

Ar tai knyga? Kas vakar buvo knyga, nesunkiai galim įvardyti, kaip pati minėjai – „primena klasikinės knygos pavidalą“, kas rytoj bus knyga, nieks nežino. Kuriu šiandien ir galvoju, kad gal dar neišprotėjau, juk net sąvokos, ne tik meno formos, postmoderniame pasaulyje labai prasiplėtusios. Gyvename eksponentinio vystymosi laiku: namie atsiranda robotai, kurie plauna langus bei grindis, kriptovaliutos, kurios iš pradžių buvo labiau šizofreninis konceptas negu pinigai. Tikiu, kad knyga ir jos forma keisis. Tam ir reikalingi eksperimentai, kad rastum, kur ir kaip judėti pirmyn. Šiandien turime daug medžiagų, tobulėja ir techninės galimybės,

ir technologijos, visa tai į naudą knygos vystymuisi. Mes negyvename viduramžių ritmu, o popierinė knyga nuo viduramžių menkai tepasikeitusi. Aplinka kinta su pagreičiu, tad turi keistis ir supratimas į tai, ką vadinsime knyga, ir pati jos forma gali vystytis, mutuoti ir kisti.

J. L. Tavo kūryba netelpa į tradicinės knygos apibrėžtį, neretai knyga tampa meno kūriniumi, kas paliudijo ir aptartasis katalogas, kurį paėmęs į rankas skaitytojas pirmiausia pagalvos apie pačią galeriją ir jos kryptį, o vėliau gal ir susipažins su jos istorija. Savo kūryba tu nuolat plėti knygos kaip objekto sampratą ir pačios knygos kaip materialaus objekto rėmus, išbandydama ir skaitytojų pastabumo (o gal kartais ir kantrybės?) ribas. Nepailstamai ieškodama konceptualios kiekvieno savo kūrinio išraiškos, kuri atitiktų knygos turinį ir patį autorių, kartais prieini prie visiškai netikėto sprendimo, tarkim, prie skylės, kuri tikrąja to žodžio prasme yra pragręžta kiaurai per visą knygos bloką ir jos kietviršį? Turiu omenyje Marinos Abramovič ir Jameso Kaplano knygos *Eiti kiaurai sienas* vertimą į lietuvių kalbą („Kitos knygos“, 2018). Ar tarsi žvėries nagais draskei knygos viršelį MO muziejaus knygai *Gyvūnas, kuris, vadinuosi, (n)esu / Animal that I am (not)* (MO muziejus, 2019). Galvoju ir apie kitą ne mažiau drąsų sprendimą, apie Natalijos Arlauskaitės parašytą mokslinę knygą *Nuožmi taika: žlugusių režimų fotografija dokumentiniame kine* (Vilniaus universiteto leidykla, 2020), skirtą dokumentinei fotografijai kine, ir kuri yra atspausta ant juodo popieriaus baltomis raidėmis, tarsi paverčiant ją negatyvu? Pats juodas popierius reikalauja kitokios optikos ir paties skaitymo, kaip pačiai teko ją pritaikyti patogiam skaitymui ir numatyti specialaus skaitytojo poreikius?

A. D.-K. Gan įdomi pirmosios knygos priešistorė. Prieš pradėdant dirbti su knyga, Prancūzijoje man sėdint kavinėje pasigirdo toks keistos tarties sodrus balsas, tuo metu laukiau draugų lauko kavinėje. Marina Abramovič kurį laiką sėdėjo nugara, o aš tartum spėliočiau, kad gal tai galėtų būti ji. Nebuvau tikra. Abejonė mikliai

išgaravo, kai ji pakilo ir vingiuodama tarp staliukų eidama pro šalį tartum uždėjo ranką ant mano kėdės atkaltės, bet dabar galvoju, ar tikrai man ant peties ranką padėjo netyčia? Pamaniau, kad tai ženklas, ir nusipirkau jos knygą. Gyvenimas kryptelėjo taip, kad vėliau teko dirbti su leidykla „Kitos knygos“ ir ta pačia knyga. Su kūryba ir knygomis taip dažnai nutinka, jos tarsi ateina dėl mano intereso ar susižavėjimo.

Kalbant apie sprendimus, kurie atsirado knygoje, tai juos diktavo turinys. Knygoje yra toks motyvas – Marina su draugu paauglystėje žaidė rusišką ruletę, pistolete esanti kulka iššovė į knygos lentyną ten palikdama skylę. Šis momentas ir atvedė mane iki skylės, tarsi knyga būtų kiaurai peršauta kulkos. Pirmas knygos leidimas yra kiek aštrus, jis turi nukapotus kartu su bloku knygos viršelio kraštus. Tie kraštai man buvo svarbūs, jie per aštrūs tokiam formatui ir įsirėžia į kūną skaitant. Tokį dizaino sprendimą gretinau su jos performansais ir kūno svarba juose, rūpėjo kažkokiu būdu įtraukti kūno gležnumą į skaitymo procesą. Kiti leidimai jau nebeturėjo tų aštrių kraštų, gal net šiek tiek ir gaila.

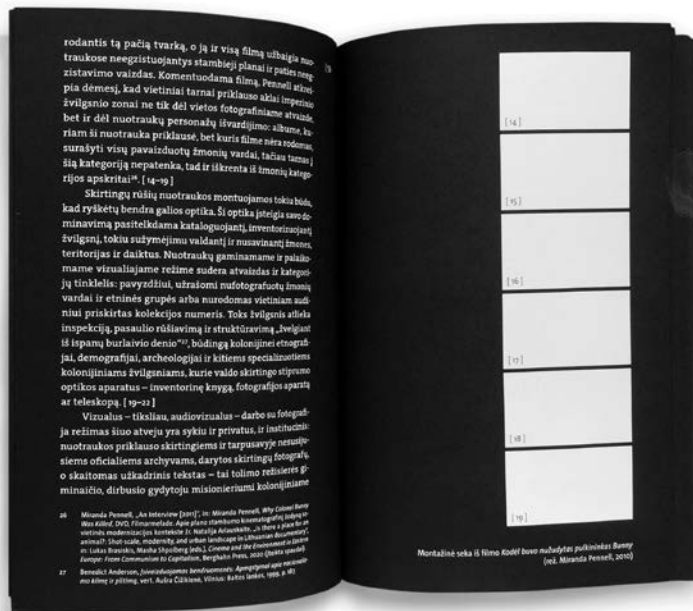
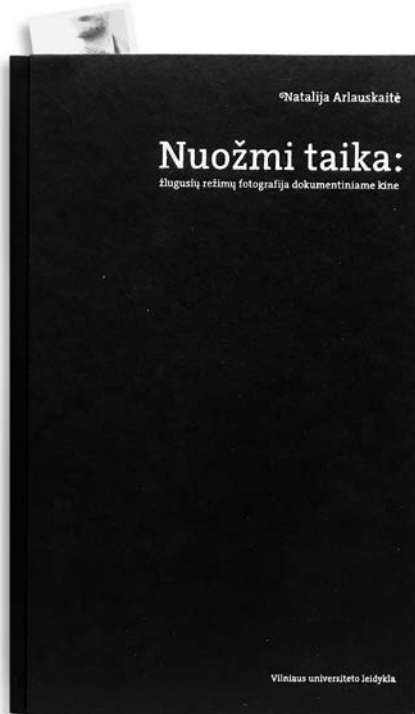
Knygos yra komandinis darbas, kad ir ką prisigalvočiau, esu tik vienas sraigtelis ilgame jos gimimo procese. Tame procese yra kažkoks tyrantis kvapas, kurio nieks neįvardija, bet tartum visi jaučia arba net bijo – ką žmonės pagalvos? Žmonės visais laikais visai galvoja, kaip ir dabar. Jei matau, kad knyga susilaukia kritikos, tai gerai, nes jie galvoja ir apie tai kalba. Jei žmonės kalba apie dizainą, tai yra gėris, nes dažniausiai apie jį yra nekalbama. Man asmeniškai tai tartum pasitikrinimas, kaip jaučiu pasaulį, ir tuo pačiu – galimybė paaugti, atrasti.

MO poezijos knyga reikalavo ūgtelėjimo taip pat, turėjau išsūki – vaizdą ir poeziją viename. Stengiausi neilustruoti poezijos vaizdu, todėl gimė toks sprendimas – padrikų sulankstytų ir gumele sutvirtinų reprodukcijų rinkinys, kurių kitoje pusėje eilės. Juk tai, kas įrišta, – knyga. Tematiškai ją, kaip ir buvusią parodą, jungia žvėris. Žvėriškas poelgis su knyga, kai ardomas jos įrišimas,

o ant viršelio paliekamos žvėries nagų žymės, ir tapo raktu į temą. Šiandien pagalvojau, kad man yra nesvetimas tiražinės knygos pačiupinėjimas, kad ir raudonais pirštais (Sigitas Parulskis *Be teisės sugrižti* („Alma littera“, 2015)) arba knyga su nuplėštu viršeliu, kuris tampa skirtuku (*Manėm, kad greit grįšim: 18 pokalbių apie pasitraukimą į Vakarus 1940–1944* („Aukso žuvas“, 2014)).

Nuožmi taika... taip pat su iššūkiu. Iš pradžių kiek dvejojau akademinėi knygai siūlyti negatyvinį sprendimą (ant juodo fono baltą šriftą), nes yra tokia viešai paplitusi maniera – „tekstas turi kalbėti pats už save ir jokių papildinių jam neturi reikėti“. Šiandien perskaitome tiek informacijos įvairiais pavidalais, kad tas toks užsilikęs akademinis sovietmečio asketizmas net kartais trukdo suprasti, ką norėta pasakyti, pati teksto ar vaizdo išraiška būna sunkiai „virškinama“. Tarsi būdami ne komfortiškoje skaitymo zonoje turėtume geriau įsisavinti informaciją. Nepritariu tokiam požiūriui.

Knygos tema tarsi tvyrojo ore, tad pamaniau, kad reikėtų skaitytojui duoti kažkokį budrumo ženklą, kad jis tartum patirtų tą oro tirštumą ir specifiką. N. Arlauskaitė gal ir nelabai įsivaizdavo su kuo sutinka, bet kažkaip pasitikėjo, kad mums pavyks. O aš tuo tarpu supratau, kad spausdinti juodą foną vietoj juodų raidžių yra iššūkis ne tik spaustuvei, bet ir man. Reklamos kūrėjai turi tokį *guru* – Davidą Ogilvy, kuris jau vien kalbėdamas apie trumpus tekstus rekomendavo nenaudoti negatyvinių juodai baltų sprendimų, o ką jau kalbėti apie ilgus akademinis tekstus ir kultinę tipografų taisyklę – *Never Use White Text on a Black Background*. Tuomet ėmiau aiškintis kodėl? Toks tekstas yra sunkiai skaitomas, o sunkiausiai – astigmatikų, turinčių regos sutrikimą, kai vaizdas linkęs lietus. Tekstas yra smulkus vaizdas, todėl liejimasis yra dar pavojingesnis ir grėsmė prarasti skaitomumą. Tad ieškojau būdų, kaip nepakenkti. Pati turiu astigmatizmą, tai padaršino ieškoti sprendimų ir dirbti su negatyviniu tekstu. Dariau daug bandymų, eksperimentavau. Pagaliau iš vokiečių pirkau šriftą specialiai šiai

16–17.

Natalija Arlauskaitė, *Nuožmi taika: žlugusių režimų fotografija dokumentiniame kine*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2020.

Natalija Arlauskaitė, *Severe Peace: Photographs of the Collapsed Regimes in Documentary Film*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2020.

knygai, viršijau visas tipografines rekomendacijas ir daug kartų, kitaip sakant, savo „virtuvėje“ ėjau prieš vėją. Kai atspausdino knygą, nelabai kas pastebėjo – nei vėjo, nei kad kas būtų nepatogu, tai gal man ir pavyko?

N. Arlauskaitės vaizdo iššifravimai ir matymai tartum atveria naują vaizdo galią ar supratimą, kaip ir knygos iliustracijos atsiveria ne iškart. Taip jaučiausi, kai pirmąsyk skaičiau knygą ir analizavau, kokia mano pačios vaizdo suvokimo atspirtis. O kad jau autorė su polėkiu, tai išdrįsome į knygą įmontuoti ir paslapčia skaitytoją stebinčią kamerą. Norėjau tas kelias patirtis perteikti skaitytojui. Knyga man yra patirtis, ne tik kaip kūrėjai, bet ir kaip skaitytojai. Skaitytoja(s) ir jo(s) santykis su knyga man rūpi ir yra svarbus.

J. L. Pati dirbi Vilniaus dailės akademijoje ir dėstai knygos meną, taip pat esi viena iš knygos dizainui skirtų renginių Lietuvoje „6 pt“ konferencijos, kuri pritraukia daug smalsių klausytojų ir knygos profesionalų ratą, rengėjų ir sumanytojų. Kaip tau pavyksta suderinti šias veiklas, kiek tau pačiai svarbu turėti savo mokinių ir burti knygos mylėtojų ratą?

A. D.-K. Buvo toks laikas, kai eidavau į knygyną ir matydama knygas norėjau pabambėti, tuomet nusprendžiau, kad bambėti negražu, geriau reikia imti ir padaryti. Taip apsisuko ratas, ir prabėgus gal kokiam dešimtmėčiui po baigimo grįžau prie knygų ir į jų „virtuvę“. Bet to buvo tartum maža, tartum dariau nemažai, tik bendrai knygos lauko situacijai mažai tebuvo įtakos. Tuomet pasvajojau, kad gal galėčiau kažkaip perduoti ką žinau, nes tartum jaučiau, kad kažką truputį žinau. Eteris išgirdo tuos mano norus, taip atsidūriau Dailės akademijoje. Padėsčiusi suvokiau, kad tas procesas yra ilgas ir kad rezultatus pamatysiu tik po dešimtmečio, o gal net dviejų. Taip kilo mintis apie konferenciją ir tarptautines išskirtinio dizaino knygų parodas. Abi šios veiklos iš manęs atima daug energijos, bet tikiu, kad tai turi prasmę. Dabar vis atsiranda visokių

knygų dizaino, meno renginių, mugių, ir tai nuostabu. Jaučiu, kad gyvenu Europoje, kai esti viskas tarsi ranka pasiekiamą ir nebereikia belstis kažkur į užsienius ir ieškoti.

Savęs vis paklausiu, ar nesu paskutinis knygos mohikanas? Gal po kurio laiko nebebus tokio daikto butyje ir visi šiandienos knygų tvariniai regės nostalgikiškai senamadiški? Nežinau atsakymo, bet užsisakiau papildomai knygų lentyną namams, tai liudija, kad tikiu knygos ateitim ir dar... turiu viltį, kad atsiras, kas tęs mano veiklas, tik gal jau kitaip, savais būdais. Būtų puiku.

J. L. Dėkoju už pokalbį ir linkiu knygų, apie kurias galima būtų kalbėti ir kurios prisidėtų prie knygos meno tradicijos ir jos istorijos.

Gauta ——— 2021 03 15